

*Mədətov Mansur Akif oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail: madatmansur@yandex.ru
© Mədətov M.A., 2022*

UOT - 331.101.262

İNSAN KAPİTALININ İNKİŞAFININ İNKLÜZİV SİYASƏTİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – insan kapitalının inkişaf etdirilməsinin inklüziv siyasətinin araşdırılması, bununla əlaqədar olan texniki və metodoloji çətinliklərin müəyyənləşdirilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası – tədqiqat işində müasir çağırışlar nəzərə alınmaqla müqayisəli təhlil, sintez, ümumiləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – əldə edilmiş nəticələrdən, təklif və tövsiyələrdən insan kapitalının yaxşılaşdırılması və ondan istifadənin təkmilləşdirilməsi sahəsində strategiyaların və dövlət proqramlarının hazırlanması zamanı istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələri – dünya təcrübəsinə əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, müasir şəraitdə hər bir ölkənin inkişafı insan kapitalı ilə sıx bağlıdır. Bu baxımdan, əldə olunmuş nəticə insan kapitalından istifadənin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – tədqiqat işində müasir dünyamızda inklüziv siyasətin mahiyyəti əsaslı araşdırılmış, insan kapitalının inklüzivliyi sistemli təhlil edilmiş və müasir iqtisadi inkişaf baxımından onun əlçatanlığının strateji əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: insan kapitalı, insan kapitalının ölçülməsi, sosial rifah, sosial kapital konsepsiyası, inklüziv siyasət.

G İ R İ Ş

Son vaxtlar müasir iqtisadi ədəbiyyatlarda insan kapitalı nəzəriyyəsi yeni ideyaların və yeniliklərin mənbəyi, eləcə də onların qavrayışını və yayılmasını asanlaşdıran bir amil kimi qeyd edilir.

İnsan öz bilik və bacarıqlarının kapitallaşmasını reallaşdırarkən cəmiyyətdə baş verən proseslərə uyğunlaşmaq, öz peşəkar-ixtisas və siyasi karyerasını intellektual, fiziki resurslarla təmin etmə imkanı əldə edir.

Bu gün insan kapitalının daha geniş şərtləri məşhurdur: onun tərkibinə istehsal fəaliyyətinin nəticəsinə dolayı təsir edə bilən şəxsi keyfiyyətlərin, dünyagörüşünün, dəyərlərin geniş məcmusu daxildir.

İlkin olaraq insan kapitalı konsepsiyasının müəllifləri yeni konsepsiyanı lakonik olaraq formalaşdırmaq əvəzinə, məcmu ictimai məhsulun yaradılmasında qeyri-maddi və insandan ayrılmaz aktivlərin maddi ehtiyatlarla birlikdə rolunun bərabər olması ideyasını izah və müdafiə etməyə olduqca çalışırdılar. Lakin insan kapitalının kanonik tərifini hələ də hazırlanmamışdır. Bu isə öz növbəsində onun ölçülməsində müxtəlif yanaşmalara gətirib çıxarır. Belə olduğu halda insan kapitalının innovasiyalı iqtisadiyyatda tutduğu mövqenin araşdırılması aktual əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Bir sıra müəlliflər hesab edirlər ki, dinamik inkişafın təmin olunmasında insan kapitalının rolu olduqca şişirdilmişdir. Onların fikrincə, modellərdə yüksək və ya sabit iqtisadi artım göstərən ölkələrin təhsil xərclərini və insan kapitalı yığımını tez bir zamanda artırması kimi əks əlaqəsi nəzərə alınmır.

Bununla yanaşı, daha sıx tədqiq edildikdə, aydın olur ki, ekonometrik modellərin əksəriyyəti insan kapitalının artımının əhəmiyyətli korrelyasiyasını nə vaxt baxımından, nə də ki, ölkələrarası çərçivədə verə bilmir. 1960-1985-ci illərdə inkişaf etməkdə olan ölkələrin əhalisinin təhsil potensialının kəskin artımı iqtisadi artım sürətinə praktiki olaraq heç bir təsir göstərməmişdir [8]. Digər tədqiqatçılar da analoji nəticələrə gəlmişlər [3]. Ən geniş yayılmış izah insan kapitalı ehtiyatlarının qeyri-dəqiq ölçülməsidir. Tədqiqatçılar modellərdə istifadə edilən hesablamaların çox şübhəli olduğunu qeyd edirlər. Bununla yanaşı, iradlar informasiya-statistik məlumatların kasadlığı ilə əlaqədar olaraq həm qiymətləndirmələrin məzmununa, həmçinin onların modelləşdirilməsində texniki çatışmazlıqlara münasibətdə irəli sürülür.

Bundan başqa, əhali tərəfindən yığılmış təhsil ehtiyatının (təhsil fondunun) böyük hissəsi, əgər yüksək işsizlik və ya ixtisaslı iş qüvvəsindən səmərəsiz istifadə zamanı o tam mənada istehsal prosesinə cəlb edilməyibsə, iqtisadi inkişaf göstəricilərinə zəif təsir göstərə bilər. Eyni zamanda, nisbətən uğurlu iqtisadiyyatlar xarici əmək miqrasiyasının təşviqi ilə müəyyən işçi qruplarının çatışmazlığını kompensasiya edə bilər (Birinci model inkişaf etməkdə olan ölkələrin, ikinci model isə inkişaf etmiş ölkələrin vəziyyətini əks etdirir.). Bununla yanaşı, qloballaşma şəraitində müvəffəqiyyətli ölkələrin imkanları və müvafiq olaraq daha zəif iqtisadiyyatlara qarşı təhdidlər kəskin şəkildə artır.

1. İnsan kapitalının ölçülməsindəki müxtəliflik.

İnsan kapitalının müəyyənləşdirilməsində aksent onun ölçülməsinə münasibətdə müxtəlif yanaşmalara gətirib çıxarır. Əsas fərq ondan ibarətdir ki, bu xüsusi növ qeyri-maddi sərvətə malik olmağa, onun əldə olunması və istifadə olunması prosesinə və ya onun fəaliyyəti nəticəsində əldə olunacaq faydaya aksent edilir. Məsələn, ən ümumi, neytral anlayışlar kimi aşağıdakıları misal gətirmək olar: insan kapitalı – şəxsi, sosial və iqtisadi rifahın yaradılmasına töhfə verən fərdlərdə cəmlənmiş bilik, təcrübə və xüsusiyyətlərin təcəssümüdür.

Bir çox mənbələrdə kateqoriyanın bazar xarakteri barədə məlumat verilsə də, aktivin yaranması mənşəyi haqqında heç nə deyilmir.

Yalnız istehsal qabiliyyətini ölçməyə imkan verən metod əsasında insanı istehsalçı kimi tədqiq etmək olar. İnsan kapitalı ideyası belə göstəricini əldə etmək üçün irəli sürülmüşdür. İnsan kapitalı fərdin sahib olduğu məhsuldar bacarıq, qabiliyyət və bilik kimi müəyyən edilir və onun tərəfindən istehsal olunmuş əmtəə və xidmətlər məcmusunun bazar qiyməti ilə ölçülür. İnsan kapitalı fərdin gəlir əldə etməsinə imkan verən bacarıq, keyfiyyət və qabiliyyətdir.

Anlayışların müəyyən edilməsinin digər bir qrupunda insan kapitalının təbiət tərəfindən bəxş edilmədiyi, onun istehsal olunan süni resurs olub, yaradılması üçün məqsədyönlü səylərin vacibliyi vurğulanır. “İnvestisiyalar hesabına daha da məhsuldar olmuş insanın fiziki və əqli potensialını artıran ixtisaslı əməyi ixtisassız əməkdən fərqləndirmək lazımdır. İnsan kapitalını məhz bu investisiyalar formalaşdırır” [7]. Bununla yanaşı, xüsusən sonra verilmiş bir çox anlayışlarda insan kapitalının dəyər təbiətinə (ənənəvi olaraq istehsal vasitələrində mədirləşmiş) birbaşa işarə olunmur: “Əmək prosesində tətbiq olunan istehsal vasitələrini istehsal etmək üçün təbiət cisminin şəklini dəyişməsi nəticəsində fiziki kapitalın yaranması kimi insan kapitalının da yeni metod və fəaliyyət növlərini mənimsəməsi üçün insanlar bacarıq və qabiliyyət əldə edərək dəyişirlər” [4].

Əvvəlcə, insan kapitalı nəzəriyyəçilərinin əksəriyyəti, əgər onların konkret müla-hizə-lərinə müraciət etsək, bu anlayışın bütün mümkün şərtlərindən daha darına üstünlük ver-diklərinin şahidi olarıq: ona formal təhsil sistemində əldə olunan və bilavasitə ödənişli məş-ğulluq sahəsində gəlir qazanmaq məqsədilə istifadəsi nəzərdə tutulan bilik, bacarıq və qabiliy-yətləri aid edirdilər. Q.Bekkerin ifadəsi geniş yayılmışdır: insan kapitalı “insana investisiyalar hesabına formalaşır. Onlara təhsili, istehsaltdakı hazırlığı, səhiyyə xərclərini, miqrasiya və qiymətlər və gəlirlər haqqında məlumat axtarışını aid etmək olar” [9]. Lakin, sitat müəllifinin nəzəri konsepsiyası baxımından qeyd edilən strukturu qüsuruz deyil.

Belə ki, səhiyyə xərcləri yalnız onların fiziki aşınmasına mane olduğu dərəcədə insan kapitalının həcminə təsir göstərir və beləliklə də, onun ömrünü uzadır. Onlar yığılmırlar və avadanlıqların təmiri xərcləri kimi yalnız cari xərclərin bir hissəsini təşkil edirlər. Bundan əlavə, insana təbiət tərəfindən verilən sağlamlıq faydalı qazıntılar və torpağın məhsuldarlığı kimi təbii sərvətdir. Səhiyyə xidmətlərinə olan tələbat sağlamlıq vəziyyətində normadan kənarlaşmaların aradan qaldırılması zəruriliyi ilə müəyyən edilir. Buna görə də, o insanın səh-həti pisləşdikcə yüksəlir. Ona görə də səhiyyəyə edilən investisiyaların həcmi ilə “sağlamlıq kapitalı” arasında birbaşa əlaqə olmaya da bilər. Qiymətlər və miqrasiya imkanları haqqında informasiya konkret işçinin keyfiyyət xüsusiyyətlərinə daha da az təsir edir. Müvafiq xərclər fərdi insan kapitalının artmasına deyil, həm daha yaxşı realizasiya, həmçinin konyunktur amillərinin hesabına onun iqtisadi veriminin yüksəldilməsinə yönəldilmişdir.

Bəzi müəlliflər insan kapitalının tərkibinə insanın yalnız şəxsi keyfiyyətlərini deyil, eyni zamanda insanlar arasında təcəssüm etmiş sosial kapitalı da daxil etməyi mümkün hesab edirlər. Sosial kapitalı insan kapitalının elementi kimi təqdim etmək, əsasən terminologiyayı qəbul etmiş, lakin insan kapitalı konsepsiyasının quruluşunu tam dərk etməyən rus tədqiqat-çıları üçün xarakterikdir [11, 12]. Maraqlı olan odur ki, sosial kapital konsepsiyasını qəbul edən və dəstəkləyən Bekker onu insan kapitalı ilə qarışdırmır [2]. Sosial kapital nəzəriyyə-sinin yaradıcıları da eyni şəkildə hərəkət edirlər. “Fiziki kapital hiss olunur, insan kapitalı az hiss olunur, çünki bilik və bacarıqlar insanda təcəssüm edir, insanlar arasındakı münasibət-lərdə təzahür edən sosial kapital isə daha az hiss olunandır” [5]. İnsan və sosial kapitalın ayrıl-ması Dünya Bankının məşhur metodologiyasında öz əksini tapır. Burada onlar məcmu insan resurslarında təcəssüm olunan dünya sərvətinin ayrı-ayrı elementləri kimi təsnif edilir [6].

İnsan kapitalının süni olaraq yaradılmış, təkrar istehsal edilə bilən sərvətin bir hissəsi kimi qəbul edilməsi onun formalaşdırılmasına yönəldilmiş keçmiş söylərin cəmlənməsi yolu ilə hesablanmasına əsaslanır. Bu söylər ya natural göstəricilərə, ya da insana edilən inves-tisiyaların dəyər qiymətləndirilməsinə əsaslanaraq ölçülə bilər. Bu metod bir tərəfdən örtülü və dolaylı xərclərin uçotunun aparılmasının çətinliyi ilə əlaqədar, digər tərəfdən isə bir çox hallarda xərclər və nəticələr arasındakı əlaqələrin aydın olmaması səbəbindən məhduddur.

Keçmiş yığımların nəticələrinin ölçülməsinə əsaslanan yanaşma (insan kapitalı verimi-nin qiymətləndirilməsi) bu çatışmazlıqlardan uzaqdır. Məlumdur ki, insan kapitalının maddi və qeyri-maddi faydaları vardır. Qeyri-maddi faydalar heç də həmişə bazar münasibətləri ilə bağlı olmur (Ümumiyyətlə “qeyri-pul” və “qeyri-bazar” anlayışları bir-birinə uyğun gəlmir. Əmək bazarında böyük insan kapitalına malik fərdin qeyri-pul mənfəəti işsizlik riskinin azalmasıdır). Lakin praktikada bu qiymətləndirmə metodu (onun variantlarının əksəriyyə-tində) yalnız pul gəlirləri nəzərə alınmaqla məhdudlaşdırılır və ona görə də insan kapitalının real ehtiyatını azaltmış olur.

İnsan kapitalına aid edilə bilən əhalinin parametrlərinin birbaşa qiymətləndirilməsi də tətbiq edilir. Lakin onun geniş tətbiqi uçotu tələb olunan parametrlərin əsaslandırılması, on-

ların qiymətləndirilməsi texnologiyasının hazırlanması və müxtəlif planlı indikatorların vahid əsasa gətirilməsi ilə əlaqədar olaraq texniki və metodoloji çətinliklərlə məhdudlaşır.

Yalnız müxtəlif yanaşmaların köməyi ilə əldə edilən insan kapitalı qiymətləndirmələri arasında deyil, həmçinin konkret metodikadan asılı olan onların hər birində böyük fərqlər vardır. Bunun ölçmə texnologiyalarının, informasiya bazalarının, hesablama metodlarının qeyri-qənaətbəxş olması ilə bağlılığı haqqında fikir vardır. Əslində məcmu investisiyalar, əhəlinin malik olduğu qabiliyyət və bacarıqların bilavasitə qiymətləndirilməsi hesabına əldə edilən ölçmələr nəticəsində alınan təxminlər və gəlirlərin (verimin) kapitallaşdırılması üst-üstə düşməlidir.

Bununla belə, bizə elə gəlir ki, uyğunsuzluqların mənbəyini nəzəri konsepsiya səviyyəsində axtarmaq lazımdır: təsvir olunan üç yanaşma əvvəldən insan qabiliyyət və bacarıqlarının üst-üstə düşməyən alt sistemlərinin ölçülməsinə yönəldilmişdir. Birbaşa qiymətləndirmə zamanı mənşəyi və ona olan tələbdən asılı olmayaraq insanın bütün potensialı ölçmə obyektinə çevrilir. Investisiyaların məcmusu üzrə ölçülmə xüsusi səylərin təsiri altında təkrar istehsal olunan və yaradılan qabiliyyət və bacarıqlar alt sistemə yönəldilir. Qayıtma (verim) üzrə ölçmə süni şəkildə yaradılanın bir hissəni və genetik cəhətdən qazanılmış, təbiət tərəfindən verilmişin bir hissəsini əhatə edir. Ən dar yanaşma zamanı insan potensialının məqsədyönlü şəkildə yaradılmış və pul gətirən hissəsi ölçülür.

2. İnsan kapitalı və inklüziv siyasət.

İnsan kapitalının inkişafı, onun həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi siyasəti, modernləşdirmə vəzifələrinin həlli ilə qarşılıqlı əlaqəsi aktual əhəmiyyət kəsb edir. Bu qarşılıqlı əlaqələr inklüziv inkişaf konsepsiyasında təhlil olunur. Inklüziya (latın sözü olub daxil etmə, daxil etmək, daxil edilmək deməkdir) fərdlərə, sosial qruplara, müxtəlif təbəqələrə ictimai həyatda, qərar qəbul edilməsində imkan verən daxil olmaq, konkret fəaliyyət növündə, siyasətdə iştirak etmə prosesidir.

Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, hazırda inklüzivlik anlayışı geniş istifadə olunur. O iki əsas ideyanı ifadə edir: 1) iqtisadi artım nəticəsində yaradılmış imkanlar bütün insanlar üçün əlçatan olmalıdır; 2) gəlirlərin qeyri-bərabərlik səviyyəsi və əsas xidmətlərə əlçatanlıq məqbul həddə qədər məhdudlaşdırılmalıdır [14]. Başqa sözlə, söhbət dövlət siyasətinin məqsədlərinin və onun insan kapitalının inkişafı ilə həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsini əlaqələndirmək imkanının biznes və vətəndaş cəmiyyəti institutlarının qarşılıqlı əlaqəsi prinsipləri üzərində qurulmuş dövlət idarəçiliyi problemlərinə daxil edilməsindən gedir.

İnsan kapitalının inkişafının inklüziv siyasəti dedikdə, bizi əhatə edən hər şeyə, o cümlədən insanın özünə keyfiyyətə yeni münasibət əsasında insanın öz qabiliyyətlərinin inkişafı, fərdlərin, sosial qrupların, təbəqələrin maraqları və tələbatları nəzərə alınmaqla ictimai mühitin formalaşdırılmasına bərabər əlçatanlığın yaradılması prosesi başa düşülür.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, bir çox müasir ölkələr əlaqələndirilən və tənzimlənən inklüziya üzrə koordinatorlar institutu yaratmaqla müvəffəqiyyətə insan kapitalı inklüzivliyi hesabına nail olurlar. İnsan kapitalının nəzəriyyəsi və təcrübəsi əsasında ABŞ, Qərbi Avropa, Şərqi Asiya ölkələrinin inkişafı formalaşır. Bununla yanaşı, gəlirlərdəki qeyri-bərabərliyin, təhsil və səhiyyənin keyfiyyət cəhətləri, əhali artımının, rəqabətqabiliyyətli peşəkarların olmasının, əmək məhsuldarlığının ərazi və regional göstəriciləri tədqiqatlarda meyar kimi çıxış edir.

Mütəxəssislərin qeyd etdiyi kimi, müasir şəraitdə insan kapitalından intensiv istifadəni nəzərdə tutan sosial, iqtisadi və siyasi inkişaf paradigmasından danışmaq olar [13]. Bunun səbəbi ondan ibarətdir ki, əvvəlki sosial-iqtisadi inkişaf, həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsinin

modelləri və mexanizmləri səmərəli işləmir, aparıcı rol oynamır və insan resursları, idarə etmə, siyasətdə inklüzivlik daha önəmli yer tutur.

Dövlət inklüziv inkişafda aparıcı rol oynayır. Onun əhəmiyyəti təkcə iqtisadi və sosial artımın yenidən bölüşdürülməsində deyil, həmçinin iqtisadiyyat və cəmiyyət, iqtisadi və sosial inkişaf arasında qarşılıqlı əlaqə institutlarının yaradılmasının təmin edilməsində əks olunur. Ölkənin tərəqqisi ÜDM-in artımı ilə yanaşı, insan inkişafı indeksinin (İİ) yüksəlməsi ilə də ölçülür.

Bununla əlaqədar olaraq müvafiq sahələrin işçiləri və əhali qruplarının dəstəklənməsi üçün müvafiq sektorlarda islahatların həyata keçirilməsi, təhsil imkanlarının bərabərləşdirilməsi, təhsil sahəsində ilkin qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması məqsədilə büdcə resurslarının artırılması haqqında təklif formalaşdırılır.

Evristik dəyərə malik müstəsna hərəkətli substansiya olan insan kapitalı uzunmüddətli istifadə neməti kimi köhnələ, sosial-iqtisadi, istehsal amillərinin, tələb və istehlakın dəyişməsindən asılı olaraq azala bilər. Bununla əlaqədar qeyd etmək lazımdır ki, o təkcə fərdlər üçün deyil, həmçinin sosial qruplar, təbəqələr, ayrıca təsərrüfat idarəetmə strukturları, dövlət və bütövlükdə cəmiyyət üçün nemət hesab edilməlidir. P.Burduye tələb və təklif məntiqi ilə siyasi həyatı təsvir edərkən qeyd edir ki, kapitalın müxtəlif növləri subyektlər arasında qeyri-bərabər bölüşdürülür, onlardan bəziləri isə seçilmiş imtiyazlı təbəqələrə qismət olur. Rəqabət mübarizəsi şəraitində siyasi məhsulun istehsalında yalnız agentlər fəallıq göstərir, sadə vətəndaşlar isə “istehlakçı” vəziyyətində siyasi istehsaldan uzaqlaşdıqca tələyə düşmüş olurlar [10].

İnsan kapitalını fərdi, kollektiv, milli, həmçinin səmərəlilik meyarına görə aşağıdakı kimi təsnifləşdirirlər:

- 1) bilik, bacarıq, və qabiliyyətləri cəmləşdirən ümumi;
- 2) bu və ya digər konkret şəraitdə qazanılmış bacarıq və qabiliyyətlər;
- 3) ona qoyulmuş investisiyalardan tam səmərəli faydalılıq gətirən yaradıcı (müsbət);
- 4) insan kapitalının bir hissəsi olub cəmiyyət üçün heç bir fayda gətirməyən, əhalinin

həyat keyfiyyətinin, şəxsiyyət və cəmiyyətin inkişafına mane olan mənfi və ya dağıdıcı. Dağıdıcı insan kapitalı daşıyıcıları kateqoriyasına korrupsionerlər, oğrular, tənbellər, tüfeylilər, cinayətkarlar daxildir. Mənfi insan kapitalı müəyyən dərəcədə vətəndaş institutlarının mənfi əməllərinə (yalançı tərbiyə, yalançı təhsil, yalançı elm, yalançı mədəniyyət) əsaslanır.

Mənfi kapitala mənaca yaxın olan passiv kapitaldır. Passiv kapital sahibləri maddi və sosial nemətləri istehlak edirlər. Passiv kapitaldan qurtulmaq üçün mütəxəssislər fərddə peşəkarlığın, yüksək motivasiyanın mövcudluğunu göstərən orta göstərici kimi IQ-nün tətbiq edilməsini təklif edirlər. Eyni zamanda mütəxəssislər əhalinin həyat qabiliyyətini, iş qabiliyyətliyini, təhsil və innovasiyaya meyilliyini xarakterizə edən dörd qrup parametrləri özündə cəmləşdirən inteqrirləşdirilmiş insan kapitalından istifadəni təklif edirlər.

İnsan kapitalının inkişafı müasir dövrün vacib istiqamətinə çevrilir. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında və “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda insan kapitalının inkişafı, bilik və innovasiyalara əsaslanan inkişaf prioritet təşkil edir. Eləcə də “Təhsil haqqında” və “Elm haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları da ölkədə insan kapitalının inkişafına xidmət edən mühüm dövlət sənədləridir.

Dövlət başa düşür ki, qlobal rəqəmsallaşdırma, texnoloji dəyişiklik, uberizasiya (Uberizasiya (Uber şirkətinin adından) – kompüter platformalarından, mobil əlavələrdən istifadə etməklə müştərilərlə xidmət təchizatçıları arasında piriq (bitkoinlər, kriptovalyuta) əməliyyatlarının həyata keçirilməsi, həmçinin bu termin əmtəə alışından xidmət (lizinq, kontrakt, kard-

şarinq və s.) alışına keçidi də göstərir) cəmiyyəti, onun təmayülünü, istehsal sistemini, idarə etmə prosesini radikal dəyişir və müasir insan kapitalının aparıcı rolunu prioritet kimi qəbul edən dövlətin yeni inkişaf modelini inkişaf etdirməyi diqtə edir.

XXI əsrin insan kapitalı mürəkkəb substansiya kimi bütün müasir cəmiyyəti əhatə edir və müvafiq olaraq onun hər tərəfli təsiri altına düşür. “Bunun üçün insan potensialının inkişaf etdirilməsi, insan kapitalının keyfiyyətinin və əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi ilə bağlı məsələlərə xüsusi diqqət veriləcək, institusional və biznes mühiti daha da yaxşılaşdırılacaq, infrastruktur yaradılacaq, təhsil-təlim prosesi və ixtisaslı kadr hazırlığının, əmək bazarı və biznes sektoru arasında koordinasiyanın effektivliyi artırılacaq, innovasiyaya meyilli (elm və texnologiya tutumlu) istehsal (xidmət) sektorunun investisiya cəlbədiciyi artırılacaq, klaster yaratma təşəbbüsləri dəstəklənəcək və əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi üzrə əsas prioritetlər müəyyənləşdiriləcəkdir” [1].

Bununla əlaqədar olaraq iki məsələyə diqqət yetirək.

1. Həqiqətən də müasir insan üçün öz bacarıqlarının inkişafında, biliklərinin tətbiqində yeni çətinliklərlə rastlaşır Lakin “texnologiyaların inkişaf sürəti əksər insanların bilikləri mə-nimsəmək və tətbiq etmək imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə üstələyir” fikrinin dəqiqləşdir-məyə ehtiyacı vardır. Elm sübut etmişdir ki, insan dünya ilə təmasda olarkən imkanlarının yalnız bir hissəsindən istifadə edir. Beləliklə, insanın imkanları ilə qabiliyyətlərinin qarşılıqlı əlaqəsi təhlil edilir. Alimlər hesab edirlər ki, ölçməklə insanın qabiliyyətlərini tam xarakterizə etmək mümkün deyil, onun qabiliyyətlərinin kəmiyyəti, demək olar ki, heç bir vaxt müəyyən edilə bilməz.

2. “İnsan potensialı” və “insan kapitalı” anlayışlarının dövlət sənədlərinə daxil edilmə-sinə baxmayaraq, hələ insan kapitalının inkişafı dövlət hakimiyyət orqanlarının konkret fəa-liyyəti istiqaməti kimi nəzərdən keçirilmir. Bu baxımdan, məqsəd, vəzifə və tövsiyələr müəy-yən edilməmişdir.

Hazırda mövcud problemin insan kapitalının inkişafının inklüziv siyasəti əsasında həlli vacibliyi meydana çıxmışdır. Bu siyasət dövlət, biznes və vətəndaş cəmiyyətinin əmək-daşlı-ğın, mövcud prosesə fərdlərin, kollektiv milli amillərin, gəlirlərdəki qeyri-bərabərlik səviyyə-sinin azaldılmasının, əsas xidmətlərə əlçatanlığın genişləndirilməsinin səmərəli daxil edilmə-sini nəzərdə tutur.

Dünya təcrübəsi təsdiq edir ki, üç sektorun inklüziviyası əsasında bir çox ölkələr insanın inkişaf prosesi və insanın özünə münasibətdə yeni keyfiyyət dəyişikliklərinə nail olmuşlar. Ölkəmizdə dövlət-özəl, sahələrarası, sosial tərəfdaşlıqda, texnoparkların, elmi mərkəzlərin ya-radılmasında təcəssüm edən dövlət, biznes və vətəndaş cəmiyyətinin əməkdaşlığı sahəsində zəngin təcrübə toplanmışdır.

Y E K U N

İnsan kapitalının inkişafı sahəsində bir çox perspektiv qərarlar intellektual sistemi (smart system) təşkil edən informasiya modelləşdirməsi sistemi (BIM), kiberfiziki sistemlər (COS), “ağıllı şəhər”, yığım və təhlil texnologiyaları (big data), blokchain, əşyalar interneti (IoT) kimi yeni texnologiyaların tətbiqində öz əksini tapır. Müasir şəraitdə ümummilliy funksiyalar (iqtisadi, sosial-mədəni, rekreasion, təbiəti mühafizə, demoqrafik, sosial nəzarət funk-siyaları, şərt və stimullar yaratmaq, o cümlədən qeyri-kənd təsərrüfatı fəaliyyəti üçün) yerinə yetirən kəndin, kənd əhalisinin, kənd ərazisinin həyat qabiliyyəti yüksəlir.

İnsan kapitalı inkişafının inklüziv siyasəti müasir dövrün sistem obyektinə, vacib insti-tutuna çevrilir. O iqtisadi geriliyi aradan qaldırmağa, əmək məhsuldarlığını dəfələrlə artır-mağa, vətəndaşların fəallığını və məsuliyyətini yüksəltməyə imkan verir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi.
2. Becker G.S. Accounting for Tastes. Cambridge MA: Harvard University Press, 1996.
3. Benhabib I. and Spiegel, M. The role of human capital in economic development: evidence from aggregate cross-country data. Journal of Monetary Economics. Elsevier Science B.V., Vol. 34, issue 2. Amsterdam, 1994. p. 143-173.
4. Coleman J.S. Foundations of Social Theory. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1990. P. 304.
5. Coleman J.S. Social Capital in the Creation of Human Capital // Education, Culture, Economy and Society / H. Lauder, P. Brown, A.S. Wells (eds.). Oxford: Oxford University Press, 1997. P. 80.
6. Dixon J.A., Hamilton K. Expanding the Measure of Wealth // Finance and Development. December 1996. P. 15.
7. Machlup F. Knowledge: Its Creation, Distribution, and Economic Significance. Vol. II: The Economics of Information and Human Capital. Princeton: Princeton University Press, 1984. P. 419.
8. Pritchett L. Where Has All the Education Gone? // World Bank Economic Review. 2001. Vol. 15, No 3.
9. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории. М.: ГУ-ВШЭ, 2003. С. 39.
10. Бурдые П. Социология политики (пер. с фр.). М.: Socio-Logos. 1993. с. 182.
11. Курганский С.А. Человеческий капитал: сущность, структура, оценка. Иркутск: ИГЭА, 1999.
12. Полищук Е.А. Человеческий капитал в экономике современной России: проблемы формирования и реализации. Ижевск: Изд-во ИжГТУ, 2005.
13. Сморгунов Л.В. Государство, сотрудничество и инклюзивный рост. – Власть. № 11. 2017. с. 22-30.
14. Спенс М. Следующая конвергенция. Будущее экономического роста в мире, живущем на разных скоростях. М.: Изд-во Института Гайдара. 2013. с. 116-117.

*Мадатов Мансур Акиф оглу,
доктор философии по экономике,
Бакинский Университет Бизнеса,
E-mail: madatmansur@yandex.ru
© Мадатов М. А., 2022*

ИНКЛЮЗИВНАЯ ПОЛИТИКА РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - исследовать инклюзивную политику развития человеческого капитала, выявить связанные с ней технические и методологические трудности.

Методология исследования – в исследовательской работе использовались методы сравнительного анализа, синтеза, обобщения с учетом современных вызовов.

Практическая значимость исследования – полученные результаты, предложения и рекомендации могут быть использованы при разработке стратегий и государственных программ в области совершенствования человеческого капитала и улучшения его использования.

Результаты исследования – на основе мирового опыта можно отметить, что в современных условиях развитие каждой страны тесно связано с человеческим капиталом. С этой точки зрения полученный результат направлен на повышение экономической эффективности использования человеческого капитала.

Оригинальность и научная новизна исследования - в исследовательской работе фундаментально исследована природа инклюзивной политики в нашем современном мире, системно проанализирована инклюзивное развитие человеческого капитала и была обоснована стратегическая важность его наличия в условиях современного экономического развития.

Ключевые слова: человеческий капитал, измерение человеческого капитала, общественное благосостояние, концепция социального капитала, инклюзивная политика.

Mansur Akif Madatov,

Ph.D. (Econ.),

Baku Business University,

E-mail: madatmansur@yandex.ru

© M.A. Madatov, 2022

INCLUSIVE POLICY DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL

ABSTRACT

The purpose of the research – to investigate the inclusive policy of human capital development, to identify the technical and methodological difficulties associated with it.

The methodology of the research – methods of comparative analysis, synthesis, and generalization were used in the research work, taking into account modern challenges.

The practical importance of the research – the obtained results, proposals and recommendations can be used in the development of strategies and state programs in the field of human capital improvement and improvement of its use.

The results of the research – based on world experience, it can be noted that in modern conditions, the development of each country is closely related to human capital. From this point of view, the obtained result is aimed at increasing the economic efficiency of the use of human capital.

The originality and scientific novelty of the research – in the research work, the nature of inclusive policy in our modern world was fundamentally investigated, the inclusion of human capital was systematically analyzed and the strategic importance of its presence in the conditions of modern economic development was substantiated.

Keywords: human capital, measurement of human capital, social welfare, concept of social capital, inclusive policy.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:

13.07.2022

Təkrar işləməyə göndərilmişdir:

22.07.2022

Çapa qəbul olunmuşdur: 27.07.2022

Дата поступления статьи в редакцию: 13.07.2022

Отправлено на повторную обра-

ботку: 22.07.2022

ботку: 22.07.2022

Принято к печати: 27.07.2022

The date of the admission of the arti-

cle to the editorial office: 13.07.2022

Send for reprocessing: 22.07.2022

Accepted for publication: 27.07.2022